

Peter Hansen Stensvang,

en sønderjydsk Bodsprædikant for 100 Aar siden.

Af Seminarielærer C. Eskildsen i Tønder.

Benyttede Kilder:

- P. H. Steenschwang: En liden Nytaarsgave. Kiel 1811.
» : Glædens Kilde. Sønderborg 1815.
2. Oplag Sønderborg 1816.
- H. H. Steenschwang: Breve fra Theologen P. H. Steenschwang paa hans udenlandske Rejse. Haderslev 1822.
» : Mit Liv og mit Levned (Haandskrift).
- J. F. Fenger: Peter Hansen Steenschwang, en rationalistisk Sværmer i Sønderjylland fra 1815. Dansk Kirketidende Nr. 97 og Nr. 109 fra 1847 og Nr. 137—138 fra 1848.
- Optegnelser i Felsted Kirkebøger.
Mundtlig Beretning af Jørgen Andersen Jørgensen fra Tombøl (død Efteraar 1922 i Bov).

Det var et eventyrligt Broderpar, som paa Kristi Himmelfartsdag 1816, endnu inden Dagen gryede, forlod Gaarden Stensvang, ved Landevejen lidt syd for Felsted, og satte deres Kurs efter Flensborg. Den 29-aarige Student Peter Hansen Stensvang, hvis Navn dengang var kendt over hele Landet, forlod sin Fædrenegaard for at søge en Gerning som Missionær i Afrika. Den 3 Aar yngre Broder, Hans Hansen Stensvang, der et Aar i Forvejen havde giftet sig og overtaget Slægtens Gaard, vilde ledsage

ham et lille Stykke paa Vejen; ogsaa hans Navn skulde senere blive kendt viden om.

De to Brødre havde fra deres Forældre modtaget en smuk Arv: efter deres afdøde Fader H a n s P e t e r s e n, om hvis Kæmpekræfter der endnu paa Egnen fortælles utrolige Historier*), et usædvanlig kraftigt og smukt Legeme, efter deres Moder K i r s t i n e, en født H a n s e n fra Slyngsten, den aandelige Begavelse, som allerede dengang og ogsaa senere har udmærket denne Slyngsten-Slægt**).

Under dybe Samtaler, der var præget af den nær forestaaende Skilsmisse, naaede Brødrene tæt til Kværs (Landevejen Aabenraa—Flensborg var jo endnu ikke bygget dengang). »God Morgen!« sagde den yngste Broder og hilste til Siden. — »Hvem hilste du paa?« — »Paa den mærkværdige Mand, der gik der paa Fodstien ved Siden af Vejen, med Turban paa Hovedet, en broget Kjortel, lange Knive i Bæltet og hvide Bukser — jeg tænker, det var en Slagter fra Flensborg«. — »Ja, men vi mødte jo ingen!« — Begge Brødre saa sig om, der var intet Menneske! Det var Studentens Banemand, Broderen havde set saa tyde-

*) Af de mange Historier her blot en: Hans Petersen mødte en Dag paa Ladegaard for at hente 5 Tønder Byg. »Men hvor har du din Vogn?« spurgte Herremanden. »Vogn? Her har jeg jo dette Stykke Reb«. — »Ja, kan du bære de 5 Tønder Byg hjem i dette Reb, skal de ingen Ting koste!« — »Tak skal I have!« og saa slyngede Hans Petersen Rebet om de 5 Sække og bar dem den halve Mils Vej hjem!

***) Moderen Kirstine (f. 1765 d. 1851) var en Søster til den matematikkyndige Bonde Jørgen Hansen (f. 1757, d. 1849). Se Sønderj. Aarbøger 1809: Nik. Andersen, En matematikkyndig Bonde.

Om de senere Slægtleds Begavelse se smst. S. 148.

ligt, at han mange Aar senere i sin Levnedsbekri-
velse skildrer ham helt nøje.

Solen stod op. »Se, dette majestætiske Syn!« ud-
brød den ældste Broder, »Se hvorledes dens venlige
Straaler byder Godmorgen til alle Sider! Saaledes
maa ogsaa vi, kære Broder, virke ved idel gode Ger-
ninger for alle Mennesker!«

De naaede Kobbermøllen ved Flensborg Fjord
og spiste her det sidste Stykke Brød sammen. Den
ældste holdt sit op mod Himlen og bad til Gud, at
ingen af dem nogen Sinde maatte komme til at
mangle det daglige Brød. — De skulde begge snart
komme til at savne det! — I Skoven mellem Kobber-
møllen og Flensborg tog de Afsked ved et Skov-
led, som Efterkommerne af Slægten Stensvang
endnu viser. Den ældste Broder trøstede den yngste,
hvis Øjne fyldtes med Taarer. Han vilde skrive hjem,
saa tidt der fandtes Lejlighed dertil, og skulde de ikke
ses mere, saa var det en Trøst, at Gud førte dem begge
med sin Haand. — »Broder, husk altid paa denne
Skov!« det var det sidste Ord. Saa skiltes deres
Veje. Studentens Vej førte gennem Tyskland, Böh-
men, Østerrig og Ungarn til den ensomme Grav uden-
for Konstantinopels Port. — Landmandens Livsvej
førte ham først hjem, derfra i Forbindelse med en
udstrakt Falskmøntnerbande paa Fyn, hvis Medlem-
mer tilhørte alle Samfundskredse, men tilsidst mød-
tes i Arresten i Odense. Paa en Maade, der vidner om
stor Snildhed, usædvanlige Kræfter og staalhaard
Energi, lykkedes det Hans Hansen Stensvang at
flygte. Efter store Farer og næsten ubeskrivelige Savn
naaede han hjem og levede her i 25 Aar skjult i Huset
og i en Hule paa Marken! Da Treaarskrigen kom,

foretog han som dansk Spion de dristigste Vovetog og blev derved bl. a. ført sammen med Kong Frederik den Syvende, Rye, Schleppegrel, Bülow og andre. En hjemmetysk Gaardmand denuncerede ham til Slesvig-Holstenerne, og han førtes til Porthuset i Tønder. Ved at stille sig vanvittig, lykkedes det ham at flygte ogsaa derfra, og han fortsatte sine dristige Spejdetog langt ind bag Fjendens Linier. Efter Krigen benaadede Kongen ham for den gamle Brøde, men han fik ingen Ro alligevel. Han solgte Fædrenegaarden og flyttede til Sønderborg, derfra til Bjerning ved Haldslev, indtil han 1862 endte sit eventyrlige Liv i Aftægthuset hos Datteren paa Tombøl Mark.

Hans Hansen Stensvangs Navn blev kendt over hele Sønderjylland, og om hans dristige Vovestykker fortæller man endnu helt op til Kongeaen*). Men Broderen, Studenten Peter Hansen Stensvang, vakte Opsigt over hele Danmark, og hans Navn finder man i alle større danske Kirkehistorier. I »Dansk Kirketidende« for 1847 og 1848 har J. F. Fenger skrevet et indgaaende Arbejde om ham, men dels tillader den større Tidsafstand nu en mere fordomsfri Bedømmelse, og dels har der staaet nogle nye Kilder til min Raadighed, som Fenger ikke kendte, hvorfor jeg synes, at denne ejendommelige Mands Minde burde genopfriskes i hans snævrere Hjemland.

Det var et Tidehverv, Studenten Peter Hansen Stensvang var bleven sat hen ved. Den nye Tids revolutionære Ideer brødes med den gamles paa politisk, aandeligt, kunstnerisk og religiøst Omraade, og

*) Se Sprogforeningens Almanak 1907: Fra Frederik den Sjettes Dage. Af Nikolaj Svendsen.

den unge, begavede Sønderjyde lærte dem alle grundigt at kende, baade ved Kiels og Københavns Universiteter og blandt Almuen i Sønderjylland og paa Fyn. Nationalitetsfølelsen, der var vakt til Live ved Napoleons Hammerslag og ved de engelske Bomber paa København, laa i Kamp med de gamle dynastiske Interesser; den konstitutionelle Tanke brødes med Absolutismen, Romantiken med Oplysningen, Følelsesreligionen med Rationalismen. Det var sandelig en bevæget og gærende Tid, der maatte føde baade Profeter og Sværmere. Profet blev Grundtvig, en af Datidens mange Sværmere vor Landsmand Stensvang. Men vi kan nu efter 100 Aars Forløb med en vis Stolthed paapege, at han var noget mere end det, Fengers Artikel i »Dansk Kirketidende« og efter den alle de danske Kirkehistorier gør ham til, noget mere end blot en ubunden Sværmer. I hans Skrifter findes mange Tanker, der viser ud over Samtiden og først langt senere som berettiget førtes ud i Livet, og i den Henseende viser Sværmeren fra Felsted Sogn ogsaa mange profetiske Træk.

Peter Hansen, der senere som Broderen Hans fødte Fødegaardens Navn efter Datidens tyske Skrivemaade »Steen schwang« til sit, fødtes den 8. April 1787 paa Gaarden Stensvang, der før var betydeligt større end nu.*) Slægten har før og efter denne Tid indgaaet Blodsforbindelser med næsten alle endnu kendte gamle Bondefamilier i Tombøl, og Peter Han-

*) Baade Spang-Kroens Landerier og de to mindre Landsteder ved Landevejen syd og nord for Gaarden horte dertil.

sen Stensvang er saaledes saa rodfæstet i Felsted Sogn, som det er muligt at være. Der er ikke mange af de nulevende Efterkommere af vore gamle Bondeslægter, der ikke har en eller anden Slægtsforbindelse med den gamle Stensvangfamilie*). Da Peter Hansen var 13 Aar gammel, døde Faderen (17. Juli 1800), og han og den 3 Aar yngre Broder fik tidligt lært at tage fat og gøre Karlearbejde. Men ved Siden af tog de sig dog lidt Tid af til at lade den ualmindelige Begavelse for vovelige Eventyr, der altid udmærkede de to, give sig Luft i berømmelige Drengestreger. De tønrede saaledes, fortæller den yngre Broder i sin Levnedsbeskrivelse, en stor Baad, der kunde føre 6 Dreng, og udrustede den med Kanoner af gamle Bøssepiber. Den ene af disse »Kanonere« var saa »gevaltig« og tog saa stor en Ladning, at de to ikke engang vovede at affyre den. De lod det derfor gøre ved en stakkels Tiggerdreng, der engang gerne vilde med ud at sejle, for de syntes, det gjorde ikke saa meget, om han kom af Dage. Han slap dog med at falde halvt bedøvet af Skræk i Vandet. Med deres Skib sejlede de under Dannebrog paa »Store Sø« eller i den opdæmnede »Engkjær«, og deres Farter var saa berømmelige, at endog den gamle brave Pastor Meyland**) kom over for at se sit Sogns Vidunder.

*) Som Eksempel kan nævnes, at min Bedstemoders Søster paa fædrene Side var gift med en Son af P. H. Stensvangs Søster, og at min Oldefaders Søster paa mødrene Side var gift med hans Morbroder, den matematikkyndige Bonde Jørgen Hansen.

**) Pastor Nicolay Meyland (1739—1819), Præst i Felsted 1767—1815, en af de dygtigste Præster, der er fremgaaet af Provst Balthasar Petersens Præsteinstitut i Tønder. Har bygget den nuværende Præstegaard i Felsted og som Enkesæde det lille hyggelige Hus med Trævinduesskodder ved Vejen ned til Præstegaarden.

Peter blev konfirmeret, og »dermed opstod i ham en ny Aand«, fortæller Broderen, »en inderligen Lyst til at udvide sine Kundskaber i Lærdom«. Men han skulde som den ældste Søn passe Landbruget og senere overtage Gaarden, og Moderen taalte ikke hans store Læse- og Skrivelyst. Dog Læselysten var ubetvingelig. Naar han og Broderen arbejdede paa Marken eller i Laden, maatte Arbejdet fremskyndes saa stærkt, at der blev en Times Tid tilovers til Studeringen, og hele Natten toges til Hjælp. Med den ham egne Energi og Opfindsomhed konstruerede han sig en Lampe af gammelt Vognbeg og Marv af gamle Aadselben, som han kaldte »Sparsommelighedens Lampe«, og som efter Datidens beskedne Fordringer nok kunde lyse tilstrækkeligt, men ogsaa efter Broderens Udsagn »stank værre end Dyvelsdreck og Fanden selv«. Moderen opdagede snart de ildelugtende natlige Studeringer og fordrev ham fra det ene Skjulested i Huset til det andet. Tilsidst flygtede det videbegærlige unge Menneske med sin Sparsommelighedens Lampe over i Felsted Kirkes Vaabenhus, og efter at have stoppet Nøglehullet til, saa intet Skin faldt ud paa Kirkegaarden, sad han her hele Nætter og læste.

Om sider bojedes Moderens haarde Sind, og Sønnen kom paa Latinskolen i Flensborg, studerede saa 3 Aar i Kiel og derefter i København. Han brugte der ved sin hele Fædrearv og mere til og anskaffede sig et stort Bibliotek, som desværre brændte med Jørgen Andersens Gaard paa Tombøl Mark den 25. Maj 1902. Det er os derfor ikke mere muligt efter hans Bøger at konstatere, hvilke Forfattere, der har givet ham Impulser til hans senere Optræden.

Imellem Opholdene i Kiel og København falder Peter Hansen Stensvangs Fodvandring til Italien. Af Brevene fra hans sidste Rejse fremgaar tydeligt, at han havde en uovervindelig Lyst til at se fremmede Lande, og det stadfæstes ogsaa ved de overensstemmende Meddelelser, Fenger i Fyrrerne modtog fra Folk paa Fyn, der endnu kunde mindes ham. Saaledes skriver han hjem fra Belgrad:

»O, at jeg kunde beskrive Eder, hvad jeg ser og erfarer en Dag fra Morgen til Aften, saaledes, at det gjorde samme Indtryk paa Eder som paa mig! Da vilde I opfyldes af de behageligste Fornemmelser og inderligen glæde Eder. Aldrig saa jeg saa mange Guds Undere i Naturen som paa denne Rejse. Jo længere jeg kommer imod Østen og Syden, des skønnere bliver Jorden«.

For at spare, gjorde han baade denne Rejse til Italien og sin sidste Rejse til Konstantinopel til Fods, og for at modstaa de store Strabadser havde han trænet sig og hårdet sit kraftige Legeme godt. Der fortælles fra Fyn, at han badede i det Frie hver Dag hele Aaret rundt, om Vinteren efter at have hugget et Hul i Isen. Hans Broders Dattersøn, Jørgen Andersen Jørgensen, hvem jeg har at takke for flere Oplysninger, ved at tilføje, at en anden Student engang vilde gøre ham Selskab ved denne Vintersport. Men med et højt Brøl forsvandt han ind i det nærmeste Hus, uden at tage sig Tid til Paaklædning, og han gik aldrig mere i Vandet paa den Tid! At han ogsaa paa anden Maade forberedte sig godt til sine Rejser, ses af et lille Træk, der fortælles fra Fyn. Han delte sine Rejsepenge i to lige store Dele og puttede hver Del i en Lomme, tærede saa af den ene Lomme, til den var opbrugt, og

vendte samme Dag om hjemefter, thi nu vidste han, at han lige kunde komme hjem for Resten. Dette skete efter Meddelerens Paastand midt i Svejts, saa han ikke naaede at se Italien. At dette ikke er rigtigt, ses imidlertid af hans sidste Brev fra Wien, hvor han skriver til sin Broder:

»Wien overgaar alle Stæder, jeg endnu har set, baade Berlin, Dresden, Hamborg, København og Mailand i Italien«,

saa han maa da i det mindste have naaet Norditalien. For Resten foretog han denne Rejse, da Napoleon bekrigede Tyskland, og det var nær ved, man havde nappet ham til Soldat.

Efter Meddelelser, jeg har faaet, foretog han denne Rejse for at opsøge den berømte svejtsiske Præst og Forfatter *Lavater*, hvem Samtiden paa Grund af hans ualmindelige Fremtoning lignede ved Kristus. Ogsaa Goethe havde jo sammen med Basedow plejet Omgang med Lavater paa en af dennes Rejser i Mellemtyskland. (»Prophete rechts, Prophete links, das Weltkind in der Mitten«)*). Der fortaltes mig, at Lavater var død, da Stensvang kom derop, men at der til enhver besøgende laa et Ord ved hans Dødsseng. Stensvang fik følgende:

»Eet Øjeblik Letsindighed kan ødelægge et Menneskes hele Liv«;

og dette Ord gjorde det dybeste Indtryk paa ham. — Meddelelsen er i Enkelthederne vistnok ikke nøjagtig, da Stensvang maa have været vidende om, at Lavater allerede var død 1801. Det er dog at antage, at han, der senere i Eisleben opsøgte Luthers Dødshus og i Wien sin Konges Opholdsværelse, ogsaa

*) Goethe: Aus meinem Leben, 14. Buch.

i Zürich har været i Lavaters Dødsstue. — Iøvrigt var Lavater en af de Forfattere, som hans Morbroder Jørgen Hansen særlig yndede (Sønderj. Aarb. 1909 S. 145).

Det synes, at Stensvangs Hovedinteresser efter Studiernes Ophør har samlet sig om de pædagogiske Spørgsmaal. Han fik Ansættelse som anden Lærer ved et Skoleinstitut, som Pastor Jens Paludan Müller, Fader til Digteren Fr. Paludan-Müller, havde indrettet i Kerteminde paa Fyn, og hans første Skrift var »En liden Nytaarsgave for Mette Maria P. Høj fra hendes Gudfader P. H. Steenschwang« (Trykt hos C. F. Mohr i Kiel 1811). Bogen indeholder først 50 virkelig gode, praktiske, moralske og gudelige Formaninger for Børn, og derpaa en moralsk Fortælling om to Søkende Maria og Peter, hvorved Gudfaderen vil give et Idealbillede for sin Guddatter og hendes Broder Peter Høj fra Traasbøl. Lille Mette Marie fik ingen Glæde af den smukke Nytaarsgave, thi efter hvad der fremgaar af Felsted Kirkebog døde hun allerede i Oktober samme Aar i en Alder af 8½ Aar, altsaa inden hun har kunnet læse og fatte meget af den Opdragelsesmoral, den indeholder. Stensvang viser i dette sit første Skrift ret stærk Afhængighed af de store tyske Filantropister Basedow og Salzmann, og Enkeltheder i dette og andre Skrifter minder ogsaa om den store Franskmand Jean Jacques Rousseau. Det stemmer godt med, at der fra Fyn fortælles, at Salzmann*) var hans Yndlingsforfatter. Naar han prædikede i Omegnen af Kerte-

*) Salzmann, berømt tysk Pædagog, Grundlægger og Leder af den verdensberømte Opdragelsesanstalt Schnepfenthal i Thyringen, Udgiver af mange pædagogiske og religiøse Skrifter. »Der Himmel auf Erden« udkom 1798.

minde, i Rynkeby og Revninge, oplæste han for Bønderne hele Afsnit af Salzmanns »Der Himmel auf Erden«. Det syntes de først ikke om, men senere bad de ham, naar han kom til deres Byer, dog at tage den smukke Bog med. Ogsaa Stensvangs vigtigste Skrift »Glædens Kilde« har i flere Tanker og i sin Hovedidé Berøring med denne Bog. Maaske har han ogsaa benyttet den, da han engang prædikede i Felsted Kirke saa rørende, at efter Fortælling af gamle Folk alle Tilhørere brast i Graad.

Efter et Par Aars Ophold i Kerteminde blev Stensvang Huslærer paa Skovbølgård, der dengang ejedes af P. C. Egidius, hvis to Sønner Thomas og Hans han i et Par Aar underviste. Disse har senere overfor Fenger rost hans sædelige Opførsel og gode Opdragelse, men der var noget overspændt i hans Væsen, der syntes at tiltage, da han begyndte at skrive Bøger og prædike. Sin Interesse for Opdragelsen bevarede Stensvang indtil det sidste. I sin »Glædens Kilde« formaner han Præsterne til at tilse deres Skoler flittigt, og 1815 sysler han med Tanken om at oprette en Undervisningsanstalt for vorde Lærere. Han indgiver en Ansøgning om, at Eleverne fra denne Anstalt efter aflagt Eksamen maa faa samme Rettigheder til Ansættelse som Seminariesterne. Myndighederne affordrede ham en Erklæring om hans paatænkte Undervisningsanstalt, og han svarede bl. a.:*)

»Min Undervisningsmaade er af den Beskaffenhed, at jeg og to Medhjælpere lige saa let kan undervise Tusinde Disciple som nogle faa«.

*) Meddelt efter J. F. Fenger.

Naar Fenger anfører denne Udtalelse paa en for Stensvang nedsættende Maade, saa er det vistnok ikke fuldt berettiget. Mest sandsynligt er, at Stensvang agtede at benytte den nye Bell-Lancaster-Metode, den saakaldte »indbyrdes Undervisning« med dens udviklede Hjælpesystem ved ældre Elevers Hjælpekræfter. En Beskrivelse af denne Metode, der en Tidlang syntes at skulle kuldaste hele Skolevæsnet og senere praktisk prøvedes i Eckernførde, udkom i tysk Oversættelse 1808 i Essen under Titlen: »Joseph Lancaster: Ein einziger Schullehrer unter tausend Kindern in einer Schule«. Maaske er Stensvangs karakteristiske Svar formet efter Kendskab til denne Bog. Udtalelsen viser efter min Opfattelse, at Stensvang har været meget godt hjemme i Datidens nyeste pædagogiske Strømninger og har tænkt paa at føre den indbyrdes Undervisning praktisk ud i Livet, længe inden andre herhjemme optog denne Tanke.

Af Svarskrivelsens øvrige Indhold skal der anføres følgende karakteristiske Udtalelser:

»Efter at Historien og egen Erfaring havde givet mig den urokkelige Overbevisning, at det kun var Daarskab, Tidsspilde og et Middel til den menneskelige Elendigheds Udbredelse, at lægge sig efter de gamle Sprog, saa afholdt jeg mig stedse mere fra denne Kilde til de lærde Laster.« —

»Jeg kan ikke staa under noget Overopsyn, og det af den simple Grund: fordi de Lærde ikke forstaar sig paa min Bygningsmaade. Jeg ved det, de vil ikke være tilfreds med mig, thi alle de Bygninger, som de med megen Møje har opført for at udelukke Gud deraf, dem vil jeg sammenstyrte og gøre til hans Tempel.« »Fra min Undervisning skal kun de være udelukkede, som ikke kan eksistere blandt dydige Mennesker eller i Lyksalighedens Rige og altsaa ikke hører til Guds Rige, det vil sige, saa-

danne, som i Fremtiden skal være Jurister eller Krigsmænd.«

Det Sprog taalte man dengang endnu mindre endnu, og at Stensvangs Ansøgning om Oprettelse af en Undervisningsanstalt af denne Art fik et glat Afslag, kan man let tænke sig.

Det var imidlertid ikke Pædagogen, men Theologen Peter Hansen Stensvang, hvis Navn blev kendt over hele Landet. Skønt han selv var af rationalistisk Grundanskuelse, blev han dog ved sit lille Skrift »Glædens Kilde« en af Rationalismens Bane-mænd.

Da Rationalismen tiltraadte sit Sejerstog, kom den som en Befrielse fra Pietismens Snæverhed og overdrevne Sødladenhed, som et nyt Evangelium for den i Baand lagte frie Menneskeand. Men de rationalistiske Præster prædikede i Længden deres Kirker tomme og deres Menigheder ud i religiøs Sløvhed og Ligegyldighed. Snart rejstes direkte Modstand fra Menighederne mod den nye Lærdom og dens Produkter: i Hertugdømmerne Professor Cramers Salmebog fra 1781 og Generalsuperintendent Adlers Kirkeagende fra 1797, der hverken havde Plads for den apostolske Trosbekendelse eller for Fadervor i dens oprindelige Ordlyd. Et nyt Livsrøre i Almuen traadte i aaben og voldsom Kamp mod Rationalismens Lærdom og de vantro Præster endnu inden Henrik Steffens, Adam Oehlenschläger og Grundtvig i Danmark, Schleiermacher i Tyskland, Claus Harms i Hertugdømmerne førte den nye Tid frem. Bønder og Haandværkere, Peder Frandsen og Peder Laurssen i Jylland, Hans Nielsen Hauge i Norge, stred og led for den gamle Tro, men det var hernede

dog navnlig Herrnhuter-Menigheden, der siden 1773 havde sit Hjem i Christiansfeld, der dannede Midtpunktet i den religiøse Vækkelse fra Rationalismens Sløvhed. Størst Betydning af alle disse Almuebevægelser fik »De Hellige« paa Fyn, den saakaldte Kerteminde-Bevægelse, hvis Førere Christen Madsen, Snedker Klinch og Skomager Svane 1822 maatte vandre i Fængsel, men alligevel vandt en delvis Sejr. Deres Krav om et helligt Liv, deres Kamp mod Dans og Kortspil og mod de ugudelige Præster, »der viser os at spille Kort, drikke og danse«, deres Tale om Synders Vederstyggelighed og Verdens Ugudelighed stemmer ogsaa i Udtrykkene saa nøje overens med Stensvangs »Glædens Kilde«, at der sikkert bestaar en Forbindelse mellem ham, der som meddelt i et Par Aar virkede i Kerteminde, og denne Bevægelse.

Klinch begyndte allerede at holde gudelige Forsamlinger i 1804, uden dog at vække Opsigt og træde offentligt frem. Svane kom 10 Aar senere til og blev Leder af Møderne, men først efter at Christen Madsen 1819 sluttede sig til, kom der Fart i Kerteminde-Bevægelsen. Det er muligt, at Stensvang, til Trods for, at Paludan-Müller var en Modstander af »de hellige«, har hentet Tilskyndelser hos dem. Men det synes heller ikke umuligt, at hans »Glædens Kilde«, der blev meget udbredt paa denne Egn, kan have foranlediget denne Bevægelses Førere til at træde aabent frem. Et Indlæg mod »Glædens Kilde« i »Hempels Avis« (Odense) fra 9. Januar 1816 bemærker: »Endog her i Fyn skal virkelig findes dem iblandt Landalmuen, som har mistet Forstanden over dens Læsning.« Ligeledes fortæller Broderen Hans Hansen Stensvang, at han

solgte de fleste af »Breve fra Theologen Peter H. Steenschwang« til de mange Venner, denne havde paa Fyn. Det vilde være lønnende, at faa Stensvangs Forbindelse med Kertemindebevægelsen nøjere undersøgt, thi hvis han virkelig har bidraget til at fremkalde dens aabne Udbrud, vilde hans Betydning være meget større, end man hidtil har antaget.

»Glædens Kilde« udkom i Sønderborg den 18. Dec. 1815 og maatte allerede i Begyndelsen af 1816 trykkes i andet Oplag. Den fuldstændige Titel er »Glædens Kilde eller en aandelig Tale af P. H. Steenschwang«. Den aandelige Tale er en Prædiken over Philippenser 4 v. 4: »Glæder Eder i Herren altid; atter siger jeg: Glæder Eder!« I Tanker, der for en stor Del ogsaa findes i Salzmanns »Der Himmel auf Erden«, viser Stensvang, hvorledes al Verdens Lyst ingen sand og varig Glæde kan give, men derimod kun Kærligheden til Gud og i Gud. Den »aandelige Tale« bringer ikke noget særligt nyt og har kun et Omfang af 25 Sider, men foran den staar en »Foreindring«, der fylder 56 Sider, og bagefter »Nogle Sandheder til Overvejelse« (25 Sider) og en »Samtale af blandet Indhold« (15 Sider), og i disse er det, at Forfatteren retter et saa skarpt Angreb mod Datidens hele Samfund, mod Konge og Øvrighed, Lærde og Jurister, Provster og Præster og Samfundets hele Moral, at Kancelliet allerede den 10. Februar 1816 forbød Skriftets Udbredelse.*)

*) I Tønder Bys Arkiv ligger endnu flere Eksemplarer af Skriftet, pænt sammenbundet med Sejl garn og med vedhæftet Seddel: »Beschlagnahmte Exemplare der Schrift des Studenten Peter Hansen Steenschwang.«

»At nærværende Tale udgives, sker ikke i Haab om forfængelig Ære; thi denne giver Verden for de Ting, som er af Verden, men det er min Tale ikke. Den hører Guds Rige til og kan derfor ikke behage Verden, som ikkun elsker sit eget, Synden og det Onde. Jeg har altsaa ingen Grund til at vente Roes og Ære, men meget mere Had og Spot af Mørkhedens Børn, som ei kunne taale, at man nærmer sig dem med Ordets Lys, fordi deres stinkende Urenhed bevises derved aabenbar og opvækker Afskye. Jeg ved, at mange Verdens Præster gaae i Spidsen for denne sorte Skare og ville gale imod mig af Nattens Mørke, men det rører mig ikke. Kommer de mig nærmere end jeg ønsker, lader jeg Sandheden straae dem lige i Øjnene, saa at de skulle vende beskæmmede tilbage og søge at skjules, som hidindtil, paa lave og mørke Steder, men forgæves. De skulle trækkes ud af Faareklædet og i deres sande Skikkelse, som glubende Ulve føres frem for Lyset.«

Saaledes begynder Steensvang sin Bog, og han slutter:

»Jeg har nu gjort imod Eder, som jeg vil, at andre skulle gjøre imod mig. Om det Ord, jeg har talet til Efterfølgelse, vorder ved min Vandel fra nu af og for bestandigt til et Exempel, skal Fremtiden vise; dømme mig skal det altid, baade for Gud og Mennesker, i Tiden saavel som i Evigheden.«

Og et andet Sted finder vi:

»Jeg fejlede vistnok ofte, endog i mange af de Ting, jeg her dadler, men dette Syndens Æble er ikke længere i min Haand. Nu dømmer jeg for at dømmes.« (S. XXVIII).

Vi maa tro disse hans selvbevidste Ord. Hans ulastelige Liv bevidnes baade fra Fyn og Skovbølgaard, og at han paa en Maade gik i Døden for sin Overbevisning, viser, at det var ham lige saa bitter Alvor at arbejde for et nyt Guds Rige paa Jorden, som det var for alle de andre Sværmere fra Kristendommens første Tid over Savonarola til de Hellige paa Fyn.

Det mærkelige er, at Steensvang forbinder sin strenge pietistiske Moral med en rationalistisk Tro og derfor ikke i første Linje angriber Præsternes Forkyndelse, men deres Liv udenfor Kirken. I sin »Forerindring« giver han en Forklaring af de brugeligste religiøse Begreber, Religion, Tro, Genfødelse, Retfærdighed, Naade o. s. v., af hvilke blot skal hidsættes følgende for at vise hans rationalistiske Grundopfattelse:

»Opstandelse er en figurlig Talemaade og vil sige saa meget, som at aabne sit Hjerte for Guds Ord og derved at lade sig forbedre. Det er en Vildfarelse, at ansee de Dødes Opstandelse for en Forandring med det Jordiske af Menneskene ved Verdens Ende.... Ved de Døde forstaas de Onde og Lasterfulde; Synden er Graven, og den yderste Dag er den Tid og Stund, vi høre Guds Røst i vor syndefulde Tilstand..... At opvækkes af Jesus fra de Døde og at dømmes, er altsaa, ved hans Lære at overbevises om Synden, og at opstaa og at gaae frem til Livet er, at renses fra alle disse Ufuldkommenheder, at blive vise og gode, kjerlige og gudfrygtige Mennesker.« (S. XLV o. f.)

Til Gengæld tager han saa ogsaa meget haardt paa Præsternes sædelige Liv. Det var vel ikke helt uden Grund i en Tid, hvor mange af de rationalistiske Præster betragtede Søndagen som en ubehagelig Afbrydelse i Ugens Gilder rundt omkring paa Herregaardene og f. Eks. Pastor Meylands Efterfølger i Felsted tidt kom halvdrukken fra et Drikkegilde lige op paa Stolen.

»Ak, I utro Lejesvende«, tiltaler han dem, »hvor uværdigen betegnes I med Korsets Tegn! Om det end var Eder nok saa meget imod, saa faar I dog her at tillade, at jeg prædiker for Eder, som I vistnok vilde nægte mig i Eders Kirker; thi I ere bange for, at jeg skulde tale om Eders Skjodesynder, om

de Laster og Daarligheder, som I opofre mere Tid end Eders gejstlige Embeder....Gjører ikke Eders Huse til Byens Dandseskoler!.... Gaaer ikke fra Alteret til Spillebordet, løber heller ikke fra Huus til andet i Eders Menigheder for at fyldes med Brændevin eller andet! Giver ingen Forargelse med at lægge Eders Begjærlighed efter Verdens Mammon for Dagen ved under Ofringen at see venligt til Een, der giver meget, og mørkt til en anden, som ikkun rækker en liden Gave, eller som I ogsaa gjører, ved af og til at skotte efter Pengehoben ved Siden af Eder paa Alteret, om den voxer og tiltager i forønsket Størrelse....Driver ingen Handel med Eders Kalds Forretninger eller sætter dem paa en uretfærdig Maade i Vejret....Snart hører man Eder klage over Mangel paa Tidsfordriv, snart over, at der paalægges Eder alt for mange verdslige Forretninger. Men saalænge Præsterne findes paa Torvene ved Siden af Hestprangerne, iblandt Goglerne i et dramatisk Selskab, ved Spillebordet fra Morgen til Aften, især efter endt Gudsyndelse, flere Dage om Ugen borte fra deres Menigheder, paa lystige Steder, i Drankernes larmende Kreds, eller paa andre saadanne Veje, hvor Kjødets og Sandselighedens regjerer, da er verdsligt Arbejde en Velgjerning for dem, som de ej have Aarsag til at besvære sig over.... Stræber efter at komme i gavnlig Virksomhed og tilbringer enhver Dag i Skolerne, som I have tilovers fra Eders Embeds Forretninger, og hjælper saaledes af alle Kræfter at opdrage Ungdommen i det Gode, i Guds frygt og Herrens Formanelse! Det er Eders Kald og langt bedre, end at fare fra By til anden for at dræbe Tiden eller at hortsove den hjemme i Sophaen. I Skolerne finde I desuden nuomstunder næsten overalt Mænd, der forstaa den Kunst at snakke, og som føle, at de have undfanget i tre samfulde Aar. Men da de undertiden ere uheldige i Fødselen, — o, saa rækker dem en hjælpsom Haand! Dersom I blive borte fra dem, ere de istand til at troe, at I vide ikke saameget som de; thi de have næsten allesammen den honette Ambition, der er nok omtrent det samme, som Tydskeren kalder Aufgeblasenheit. Det

er én slem Byld, og en Ynk at se, hvorledes de Stakler give sig, saasomt den røres. Jeg troer, at tog man den hele Byld bort, bleve de fleste af dem saa lette, at de vare istand til at gaa op til Maanen ved et Spindelvæv. De vilde nok neppe takke mig, fordi jeg har Medlidenhed med dem; thi Skaden er saa gammel, at de ere næsten uvidende om, at de have den, og desuden forstaae de fleste ikke deres Modersmaal og kunne derfor ikke erfare min Medlidenhed, jeg her ytrer.... Gaaer idetmindste hen til dem engang hver Uge;.... thi at I kommer indenfor Skoledøren og dreier Eder engang brystende omkring, skriver eet Ord i Protocollen og saa gaaer igen, derved udrettes ei meget. Det beles I kun med« (Side IV—IX). —

Der fik altsaa baade Præsterne og de paa det tyske Seminarium i Tønder uddannede Skolemestre deres Tekst læst!

Paa andre Steder i Bogen anker han over, at Præsterne render fra den ene Brødkurv til den anden for at forbedre deres Indkomster (S. XXXIV), og mener, at

»naar Præsterne var igjenedte, saa behøvede de ikke at spørge om Løverdagen: Hvad skulle vi sige imorgen, thi da vilde Aanden til alle Tider give dem at tale af sin Overflødighed.« (S. 37).

Og Provsterne slipper lige saa lidt. Et Sted henvises tydeligt til en bestemt Person, og et andet Sted skrives:

»De fleste Provster undersøge hellere Præsternes Kjøkken og Herremændenes Viinkar end Kirkens Tilstand, og drage paa den Maade omkring og lade sig traktere, hvor det smager vel, uden at komme i Skolerne, som de dog burde ved enhver Visitation. Jeg ønskede nok at vide, om det i noget Tilfælde er sømmeligt for en Provst, som er udmærket med Hæderstegn, at sidde ved Spillebordet i en Kro til sildig ud paa Natten og derhos mere at ligne en Dranker end et ædru Menneske« (S 57).

Ogsaa her henvises altsaa som flere andre Steder i Skriftet til et bestemt Tilfælde, og det er sikkert den Gang blevet godt nok forstaaet.

Men ogsaa de andre Stænder, navnlig Samfundets højere Klasser, faar deres Synderegister læst op af den unge fyrige og dristige Student, og der er der mange Tanker, som Datiden ikke forstod, men som en senere Tid har erkendt som berettigede og udført i Praksis.

At han paatalte *M o d e r s m a a l e t s T i l s i d e s æ t t e l s e* paa Tønder Seminarium og de gamle, *k l a s s i s k e S p r o g s E n e v æ l d e* i den videnskabelige Uddannelse i sin Bøn om Koncession til en Undervisningsanstalt, er allerede nævnt. Om de *L æ r d e i A l m i n d e l i g h e d* skriver han:

»At være en lærd Mand og intet videre, er det samme, som at være en Abekat eller en Quern, som løber rundt med Larm og Støj for at give Kornet fra sig, der fyldtes i den af andre, og begge ligner ogsaa hinanden deri, at det kommer undertiden ureent fra den igjen. De fleste Lærde kunne ikke tænke uden med andres Tanker og ere derfor i Grunden de uselvstændigste Mennesker af Verden og leve af at skakkre med andres Kram. — De forglemmer næsten altid deres Modersmaal over at kvække noget, som kaldes de døde eller de lærde Sprog.

Kaster dog de lærde Krykker bort og lærer engang at gaae uden samme ligesom Grækkerne og Romerne! . . . Opsøger Sandhedens Kilde i det Nærværende og gaar ikke bort af Nutiden. Naar dette skeer, da skulle de lærde Skoler ophøre at være Lasternes Afgudstempeler, da skulle Universiteter være Dydens Skoler og ei Usædelighedens Ammestuer, som de have været og endnu ere.«
(S. XXIV. ff.)

A d e l s m æ n d e n e og de højere Stænder omtaler han ligesaa revolutionært uærbødigt.

»Vi maa vogte os omhyggeligen for Faren og vardsle og tale om den til andre. Saaledes maa vi gjøre, naar en Greve eller Kammerherre eller hvilken som helst anden kommer knejsende af Overmod eller sammentrukken af Liderlighed ved Siden af sin Hore. Det skal hjælpe til at igjænføde Tidsalderen.« (S. XII) »Synden er lige afskyelig, enten den saa vandrer omkring i Kejserens Dragt eller i Ringhedens Kaabe. Alligevel har det behaget den høflige Tidsalder, at adle visse Laster, at ophøje dem iblandt Stjernerne og at give dem et fornemt Navn. Siden dette skete, har det bestandig været en Forbrydelse at sige, hvorledes de hedte, førend de optoges i Adelstanden. I Kraft af deres Ophøjelse tyrannisere de nu alle vegne ustraffet og uden Modstand, ligesom de lyster. Men denne urene Adel maa afskaffes og nedtrædes i Støvet og ikke længere udbrede Elendighed paa Jorden. Om den endog med nok saa stolt en Mine optæller femten Aner og bryster sig af alle Kræfter eller nedlader sig i Naade til de Borgerlige for at dele Vellystens Æble, saaer i Kjødet og overlader dem Høsten, saa skal den dog trods denne fælles Nydelse og de mange fortrolige Øjeblikke i Sydens Arme angribes med alle Sandhedens Vaaben« (S. XXII. ff) . . . »De have ved deres frie Levemaade og ophøjede Stilling taget Lasterne i Beskyttelse. Hvor sjeldent er det ikke, at nogen straffes iblandt de Store. Smaa Tyve hænges, men de store gaar fri.« (S. 61).

»Mennesker af den saakaldte fine Levemaade og Lasternes aabenbare Slaver have næsten altid det tilfælles med hverandre, at de i deres Sammenkomster aldrig tale om Gud og himmelske Ting. Derfor seer man ogsaa Folk af Stand ligesaa sjelden i Guds Huus som Kjøbmænd, Jurister, Skurker og Spidsbuber.« (S. 50).

Flere af de angrebne gør han let kendelige, saaledes en Kammerherre (Thomsen i Graasten?), som bortsælger Embeder til de højstbydende.

»Han burde udmærkes endnu mere, end han er, for at man des bedre kunde kjende ham,«
tilføjer han med bidende Ironi. (S. 53).

Og en af hans Sognefogder, en Bonde, øver sig i »juridiske Streger« og drager ham over paa sin Side ved at forære ham Brænde. Denne Sognefoged indbilder enfoldige Karle, at han kan skaffe dem fri for at være Soldat. Snart lader han sig betale med Korn, snart med Penge, og naar de ikke har mere at give bort, bliver de Soldater alligevel. (S. 53).

Endogsaa over for Datidens Forestillinger om Konge og Krig gøres ikke Holdt.

»Naar Kongens Lov er mod Religionen, saa er det Guds Villie at være ulydig mod Loven Der bliver ingen Fred af Varighed paa Jorden, saa længe Politikken ej allevegne underkastes Religionens Heiredomme; thi Krigen med alle dens Rædsler og Elendigheder er en Følge af Mangel paa Religion hos Fyrsten og Folket. . . . At være Konge, er i sig selv ikke mere og ei agtværdigere end at være en fattig Daglønner. Eders Troner er intet imod et eneste Menneskes Liv hvorledes kunne I da indbilde Eder, at have Ret til (ved en Krig) at gjøre Brodermordere af Landets Børn? Ved at fore Krig tabes altid mere, end der vindes. . . . Uden at frygte for noget Menneske siger jeg offentligt til enhver af mine Læsere:

Føler Du i din Samvittighed ligesom jeg, at enhver Vaabenøvelse er fordømmelig, saa er det din Pligt, hellere at døe end at lade dig bruge som et Middel i denne Syndens Tjeneste. Gud alene er Livets og Dødens Herre.« (S. 47. ff.)

Det er ganske interessant, i denne Forbindelse at lægge Mærke til, at Stensvang ogsaa ønsker større Friheder for Hertugdømmerne. I sit sidste Brev til Broderen fra Hamborg fortæller han, at man allevegne taler om, at Hertugdømmerne Slesvig

og Holsten med det første faar en bedre Indretning og kommer i Besiddelse af flere Friheder, da Kongen ved Kongressen i Wien skulde have lovet noget i den Henseende. »Det var at ønske«, tilføjer han. (Breve S. 5).

Medens saaledes Provster, Præster og Lærere, Konge, Øvrighed og de højere Stænder revses med al Skarphed, er det betegnende, at denne Folkets Søn ikke fremhæver særlige Standssynder hos Almuen, Bønder, Haandværkere og Arbejdere; de nævnes ingen Steder i »Glædens Kilde« med særlige Laster. Stensvang vil virke for at oprette den nye Gudsstat paa Jorden og vender sig derfor imod alt, hvad han betragter som Hindring derfor, navnlig Dans og Kortspil, men disse betragtes altid som Samfundets Synder i al Almindelighed.

Han tager haardt fat paa disse Samfundets Synder.

»Naar Kongerne ønske at see den menneskelige Elendighed formindsket, maa de drage Om-sorg for, at deres Stater renses fra Romaner og Komedier, Bordeller og dramatiske Selskaber, Dandsegilder og andre saadanne foragtelige Ting. I de dramatiske Selskaber overvindes Blufærdighed af Frækhed, og det bringes utroligt vidt i den Kunst at forstille sig. De som ikke kunne blive færdige med Luthers lille Katechismus og som mangen Gang ei kunne bede deres Skriftebøn, sees her at fremsige Roller paa flere Ark!!!« (S. XXXV). »Kan noget være uanstændigere og mere afskyeligt end Val-sens letsindige Sving?« (S. 45). »I Dandsens, Vellystens og Letsindighedens kaade Leg, er det der andet, end at sno sig som en Slange, lig Dyret at yttre Sandselighedens Drifter i hoppende Spring, at gjøre krogede Gange indtil Genstanden findes, som Kjødet begjærer? Er det andet, end at kildres i Øret af pirrende Toner, at lokkes af Øjet, at trylles og pirres,

til Sjælen sig glemmer*) (S. 10) »Dands er Vellystens Amme, og Balsalen Horeriets Forgaard«. (S. 42) »Jeg tilstaar, at mange giftesyge Personer indsniger sig paa den Maade i Ægtestanden. Især ses denne Smutvej at vrimle af uforsørgede Fruentimmere, som føler Vægten af det lange femogtyvende Aars Sorger. Men uden nogen Mønstring i Dansesalene, alene ved at lade deres Lys skinne, vilde de baade langt snarere og med ulig mere Held naa Maalet for deres Ønsker.« (S. 64) »Under det bedragelige Navn: uskyldige Fornøjelser, see vi allehaande daarlige Ting at oprinde, saasom Maskerader og Skuespil, Baller eller Dandsegilder, ødsle og overdaadige Gjæstebud.« (S. 5). »Vil du see Vederstyggeligheden af Syndens Elendighed i sin Størrelse, saa gaa hen til Lasternes Hjem, paa de Steder, hvor Menneskene er omskabte til Umælende og staae paa det laveste Trin iblandt Dyrene, — — de findes i Drankernes og Spillernes mørke Kreds.« (S. 32). »Jeg troer, at en Pige, som gaar mere blottet i Selskaber end hjemme, og som uden Undseelse bærer Brysterne fremstillede paa en Stage af Jern eller andet, at de saaledes bedre kunne falde i Øjnene og opvække onde Tilbøjeligheder hos den Vellystige, er i Hjertet en Hore, thi hvad skal ellers et saadant Væsen til.« (S. 61).

Efter at have lært disse Prøver af »Glædens Kilde« at kende, er der vel ingen, der undrer sig over, at Skriftet vakte meget stor Opsigt, og at Regeringen skred ind mod Udbredelsen. Bogen solgtes saa stærkt fra København til Kiel, navnlig blandt Almuen paa Fyn, at Steensvang allerede to Maaneder efter maatte udgive et andet Oplag, som han forsyner med et Tillæg »Verdens Blindallarm«, hvor han affærdiger nogle af dem, der har taget til Orde mod ham, deriblandt Avisforlæg-

*) Ogsaa hans Morbroder Jørgen Hansen afskyede Dansen (Sønderj. Aarb. 1909. S. 147).

ger Hempel fra Odense og Advokat Alsen fra Sønderborg. Førstnævnte havde i »Hempels Avis« fra 9. Jan. 1816 angrebet Bogens teologiske Indhold og bebrejdet Forfatteren »Frækhed, Uuhøviskhed og opblæst Tone«. Advokaten derimod havde i Nr. 4 af Sønderborg »Wochenblatt« forfærdet taget til Orde mod denne »politiske og theologiske Jacobinisme«, der prædikede Oprør og Revolution mod den verdslige Øvrighed. I »Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte« (1816; 3. Hefte) fremkom ligeledes som Boganmeldelse en haard Kritik imod Forfatteren. Der skrives bl. a.:

»Steensvangs ydre Livsvandel var iøvrigt altid ulastelig, hans Sæder er rene og uplettede, i Diæt og Livsmaade iagttager han en overdreven, munke- og eremitmæssig Strenghed.«

Derefter følger en meget nedsættende Omtale af »Glædens Kilde«, som kaldes en »olla potrida« og et »Miskmask af Forstand og Uforstand«. Stensvang bruger »de heftigste Invectioner mod den fædrelandske Gejstlighed«; »med sin Forbandelse af Dans og Skuespil slutter han sig til de saakaldte ortodokse eller pietistiske Teologer, men fjerner sig atter fra dem ved frækt at fornægte de dødes Opstandelse. Ved Siden af mange værdifulde Sandheder er Bogen fuld af gemene Skældsord.« — —

Der tilføjes:

»Vi erfarer lige, at Hr. Student Stensvang opfordrer til Subskription paa to nye Bøger, af hvilke den ene erklærer Præsterne, den anden Advokaterne Krig. Selv om vi til det fædrelandske Publikums Ære tror, at disse Skrifter ingen Subskribenter finder, saa er det dog at frygte, at Stensvang vil udgive dem som Selvforlægger, da han selv har skrevet:

»Jeg indgaar aldrig Fred, saalænge jeg formaar at røre min Pen og min Tunge.« — —

I Kiel antog man i Følge Stensvangs Brev til sin Broder, at Pastor Høeck i Felsted var Forfatter til denne Boganmeldelse. I saa Fald var hans Frygt for Stensvangs anden Bog vel begrundet.

Det var naturligtvis de saa haardt angrebne Præster, der førte an, men efter Stensvangs Omtale af Juristerne og den verdslige Øvrighed, forstaar det sig af sig selv, at de fandt villige Øren der. Den 10. Febr. 1816 forordnede Kancelliet i Henhold til Forordningen om Trykkefriheden af 1. Nov. 1799, at Salget af »Glædens Kilde« var forbudt, og at alle Eksemplarer, man kunde faa fat paa, skulde tages under Forsegling. Det var dog langt fra alle, der vandrede forseglet ind i Byernes Arkiver som de Bøger, der endnu ligger i Tønder Arkiv. Fenger meddeler, at Bogen under Haanden kom vidt omkring, og at man endnu i Fyrreerne kunde støde paa den. Thi Stensvang fandt ogsaa mange Venner og Beundrere, som man ser af »Verdens Blindalarm« og Brevene til Broderen. I »Iversens Avis« paa Fyn tager en Indsender ham i Forsvar og viser bl. a. hen til den Agtelse, Forfatteren paa Grund af sin sædelige Vandel nød blandt Fyns første Gejstlighed. I Sønderborg »Wochenblatt« af 4. Febr. 1816 taler Lærer Ms. Jessen fra Aabenraa om »vore Dages yngste Helt, som saa mange i vor Egn synes saa godt om« og skriver:

»Stensvangs Ord har virket usædvanligt, og hans »Glædens Kilde«, som udsprang sprudlende og endnu lydeligt flyder videre, synes som Følge deraf at indeholde mere end sædvanligt Vand«.

Af Stensvangs Venner nævnes Pastor Sabro paa Als, Dr. Kinze, Rønnekamp, Hof-

kobberstikker *L a h d e*, København,*) Godsejer *B o j s e n*, Aarup, og hans gamle Ven *E g i d i u s* paa Skovbølgaard. Det vilde være interessant at erfare, hvad *G r u n d t v i g* har sagt om ham. Stensvang selv tiltaler *G r u n d t v i g* paa følgende Maade i sin »Glædens Kilde«:

»Hvorledes gaar det ikke *G r u n d t v i g*, som dog lever og rores saa gandske i Luthers Aand? Hvor mange Verdens Præster og Modeprædikanter mon der ikke foretrækkes ham? Vær hilset, elskede Ven og Broder! Thi saa veed jeg, at jeg tør kalde dig, skjont jeg aldrig saa *D i n* Skikkelse; men jeg kender Aanden, der besjælede Dig, og den elskes af min Aand. Derfor tør jeg nok tiltale Dig paa Livets Vej, idet Du gaar min Tanke forbi, uden at gjøre det paa en Maade, som til et Menneske af Verden, enten ved forfængelige og tomme Ord, eller krybende som Daaren under Hoffighedens naragtige Ceremonier. Jeg trøer, at have een Villie med Dig i Gud, men er dog ikke af *D i n* Mening, at vi bør antage alle Luthers Læresætninger for fuldkommen rigtige, og indtil Verdens Ende blive staaende ved den Grad af Oplysning, der tilvejebragtes ved ham.« (S. XIV).

Og nu er der kun tilbage at fortælle om vor Landsmands sidste Livstildragelse. Oprettelsen af en Undervisningsanstalt var blevet ham nægtet, og et Præstekald kunde han, efter at have kastet sin »Glædens Kilde« ud blandt Folket, ligesaa lidt gøre Regning paa. Der stod derfor kun to Veje aabne for ham: Enten at blive hjemme og gennemføre den Kamp, han havde udæsket til, eller at ryste Fædrelandets Støv af sine Fødder. Han valgte det sidste. Han var allerede forberedt derpaa ved Udgivelsen af sin »Glædens Kilde«. I sin »Samtale af

*) der ogsaa stottede Sønderjyden Maleren Eckersberg.

blandet Indhold« lader han en Ven gøre den Indvending:

»Kan ikke denne offentlige Sandheds Bekjendelse skade din Virksomhed og berøve dig den Lejlighed at gavne, som du maaske ellers kunde have?«

og han svarer;

»Det er umueligt, uden eller saa er, at Sandheden er aldeles venneløs, og da er Fædrelandet mere at beklage end jeg. Vil det ikke, at jeg maa virke til Fremme for Guds Rige paa en Maade, der er overensstemmende med mine Kræfter og Kundskaber, saa er jeg derfor ikke mindre lykkelig, fordi jeg da kan forlade samme og opsøge min Virkekreds paa et andet Sted som jeg desuden føler mig særdeles kaldet til.« (S. 53).

Det var Gerningen som *Missionær i Afrika*, han ogsaa efter Broderens Levnetsbeskrivelse i længere Tid havde følt sig kaldet til, og hvor ingen kunde nægte ham Koncession til at arbejde for Guds Riges Fremme. Hans Lyst til Eventyr i fremmede Lande har vel været medvirkende dertil. Det er umuligt at sige, om han, der ubetinget ejede stor Begavelse og Vovemod, vilde have udrettet større Ting her hjemme, hvis han havde fortsat sin Kamp og bl. a. udgivet de to Skrifter, som han havde færdig, »*Præstespejlet*« og »*Juristernes Undergang*.«

Nu solgte han alt det, han kunde undvære og begav sig, som før fortalt, Kristi Himmelfartsdag 1816, paa sin Fodvandring, der over Konstantinopel, Jerusalem og Ægypten skulde have ført ham til Afrika.

Broderen, den eventyrligt anlagte Hans Hansen Stensvang, har 6 Aar senere paa Foranledning af Studentens mange Venner og for at bøde paa sine fortvivlede Finansforhold, udgivet de Breve, Stensvang

skrev til ham fra denne sin sidste Rejse.*) Bogen giver saa vigtige Indblik i hans Karakter og er ogsaa kulturhistorisk set saa interessant, at den endnu var værd at læse for alle. Det sværmeriske, der kendetegner »Glædens Kilde«, træder her tilbage for en dyb og rolig Fromhed og for de Indtryk, den lange Fodvandrings vidunderlige Oplevelser i de fremmede Lande gør paa hans modtagelige Sind. Somme Steder træffer vi endog djærv spøgefuld Tale, der jo iøvrigt ikke forundrer os saa meget efter alle de djærv og bondefriske Udtalelser i hans »Glædens Kilde«. Som Eksempel skal blot hidsættes følgende af hans Brev fra Hamborg:

»Over Grænsen kom jeg igaar i flyvende Fart. Jeg kom med Leilighed til at ride paa en gal Hest, som tog til at galloppere og steile, saasnart en Hund mærkedes bagefter. Paa den Maade kom jeg ud af Fædrelandet. Det var vel et hurtigt, men intet behageligt Rytteri. Den Deel af Legemet, som Hr. Amtsdommer Baden siger, der vel har Sæde i honette Selskaber, men ingen Stemme, er i Dag saa øm paa mig, at jeg næppe kan taale at sidde. Jeg mærker, at jeg kommer bedst afsted paa Apostlernes Heste og vil for Fremtiden vogte mig for, ikke oftere at stodes og rystes paa den Maade. Jeg er i Dag saa stiv, som om jeg havde været Dragon i 40 Aar.«

Fodvandringen gik over Flensborg gennem Angel til Kiel, hvor han besøgte alle gamle Venner. Pindседag var han i Hamborg og besaa her Krigens grufule Ødelæggelser. Overalt opfordrede man ham til at blive og fortsætte sin Kamp, men hans Beslutning var urokkelig. En Professor forærede ham en Talis-

*) »Breve fra Theologen P. H. Steenschwang paa hans udenlandske Rejse. Udgivet af Broderen H. H. Steenschwang i Tombyll ved Apenrade«. Haderslev 1822. Trykt hos J. Seneberg.

man, som han dog kastede bort, da hans Liv stod i Guds Haand. I **Altona** lod han indrykke en Annonce i Avisen, at han havde forladt sit Fædreland. Det næste Brev skriver han d. 8. Juni fra **Bloksbjerg** i Harzen, det følgende fra **Leipzig**, hvor lærde Mænd medgiver ham Anbefalinger til de vigtigste Mænd og Huse paa hans Rejse baade gennem Europa og Asien. To Dage i Forvejen har han besøgt Lutherhuset i **Eisleben**, hvor han i Gæstebogen fandt sin Konges egenhændige Indtegnelse: »Friedrich, König von Dänemark, den 20. Maj 1815«. Skolelæreren fortalte ham, at Kongen havde givet ham 10 Rigsdaler og 15 Rigsdaler i Guld til Skolen. »Min Gave var ikkun 2 Groschen«, tilføjer han. Af Professorer i Leipzig blev han undervist i den dyriske Magnetisme, »hvorved man kan erfare fraværende Ting og se igjennem Mure«. I **Dresden** sørger Hofpræst **Jacobi** for, at han faar Anbefalinger af de fremmede Ministre ved Hoffet til Gesandter paa andre Steder, især i Asien. Brødremenighedens Forstander **Burgardt** modtager ham meget venskabeligt, og han opsøger ogsaa Christiansfeldernes Hjemsted **Herrnhut**, et interessant Træk, der viser hen til de Traade, der vistnok har været spundet mellem ham og Brødremenigheden i Christiansfeld. Fra Dresden gør han en lang Afstikker tilbage til **Halle**, for at tale med en Professor, der havde Efterretninger fra Asien og Afrika, og som vil have ham med til England, for derfra at udsende ham som Missionær. Her i Halle gør han ogsaa Bekendtskab med Romanforfatteren **Lafontaine**. Gennem Bøhmen gaar det til den fortryllende og storslaaede Kejserstad **Wien** med dens 50 Kirker og 9 Stokværk høje Huse, hvor han som dansk

Slesviger lader sig de Værelser vise, den danske Konge beboede under Kongressen. Paa en svømmende By, der ser ud som et kinesisk Skib, sejler han med 100 andre Mennesker af alle mulige Tungemaal nedad D o n a u strømmen, som han finder saa bred »som fra Stensvang til Felsted Kirke«.

»I Staden Ofen (B u d a p e s t) købte jeg mig en Schmakel, det vil sige, et lidet Donauskib, bygget omtrent som en Kane, og saa stort, at det kan føre 11 til 14 Personer. Jeg betalte for samme 20 Gulden eller 8 Rigsdaler Holstensk, som jeg altid igjen kan faae, saasnart jeg sælger det igjen. Men jeg tænker at gaa dermed, saalænge Donaustrommen varer og siden at roe om med Landet i det sorte Hav til Constantinopel. Fremdeles har jeg kjøbt mig en Dragt af Skind, som ej kan opslides i 15 Aar, naar den endog bæres Dag og Nat. Naar jeg tager denne Dragt paa, er jeg ganske bedækket i en lodden Pels. Armene er ikke at se. Altsaa i en Tid af 15 Aar er jeg forsynet med Klæder, dersom jeg ellers ikke berøves samme, som efter Sigende let kan skee i disse Lande.«

Sin lille Schmakel købte han, fordi der til Lands var saa mange Røvere og det var ham for dyrt at købe sig en Kamel i en Karavane eller vedblivende at sejle med de store Donauskibe. I C a r l e v i t z træffer han en from Ærkebiskop Strata-mirowith, der ser ud som en Engel fra Himlen, er rig som en Fyrste, taler 9 Sprog og har et Bibliotek paa 60,000 Bøger. Denne medgiver ham Anbefalinger til Patriarkerne i Konstantinopel og Jerusalem og til ethvert græsk Kloster med Bøn om at understøtte ham. I Belgrad tør han ikke vove at opholde sig paa Grund af Pesten og sender derfor det næste Brev fra Orsovo.

Saa kommer det sidste Brev, skrevet den 2. Nov. 1816 fra Konstantinopel. Han har i Mellemtiden døjet

meget Cndt! I *Valestina* traf han en tyrkisk *Pascha*, der vilde overtale ham til at antage den ene sande, saliggørende muhamedanske Tro, og hos hvem han maatte iagttage mange besynderlige Ceremonier, som den ædle *Ærkebiskop* i *Carlewitz* havde lært ham at kende. I den bulgarske *Donauby Sistrovo* solgte han sit *Donauskib*, da han erfarede, at det sorte Hav vrimlede af *Sørøvere*, og begav sig derfra til *Fods paa Vej* mod *Konstantinopel*. Men straks i den næste Skov ved *Sistovo* blev han overfaldet af tyrkiske *Røvere*, der tog alle hans *Penge*, ogsaa dem, han havde faaet for sit *Skib*, og hans *Klæder*, ogsaa *Skindpelsen*. — Desuden saarede de ham svært med deres *morderiske Dolke* og vilde have myrdet ham, hvis ikke nogle *Grækere* fra *Sistovo* havde frelst ham. I et græsk *Kloster* finder han omhyggelig *Pleje* og hører her om *Tyrkernes umenneskelige Despotisme* mod de *Kristne*. Disse græske *Præster* og den *østerrigske Minister* sender ham med et *Skib* videre ned ad *Donaustrømmen* og gennem det sorte Hav, hvor han angribes af en *haard Feber*, til *Konstantinopel*. Meget medtaget ankommer han dertil og bliver afleveret hos den *Kongelig Danske Agent*. Brevet slutter:

»Nu gode Broder! I Aanden rækker jeg Dig et hjerteligt Farvel. Maaske ses vi ej mere, derfor et inderligt Lev Vel!! Dyden være vort Maal, og Religionen vor bestandige Veileder, Sjelens blide Fred vort høieste Gode i Samvittigheden, og i Verden vor Glæde.

Din elskende Broder P. H. Steenschwang.«

Dette sidste Brev ankom først til Hjemmet i Efteraaret 1821. Broderen havde imidlertid i »*Hamburger Börsehalle*« læst en Meddelelse om sin Broders Død. Han rejste til *København* og fik her nærmere

Oplysninger. Departementet for de udenlandske Sager havde den 9. Dec. 1816 efter modtaget Indberetning fra den danske Agent i Konstantinopel forlangt Oplysninger hos Missions-Collegiet om Missionær P. H. Steenschwang. Collegiet svarede under 27. Dec., at Manden var det ubekendt, men at det fra det Kongl. Cancelli havde skaffet sig Oplysninger om ham, og at han var godt kendt der fra sin »Glædens Kilde«, ved vi jo. Af de følgende Indberetninger ses, at Stensvang paa Baron Hübsch' Foranstaltning blev indlagt paa det franske Hospital i Konstantinopel, hvor han kort efter døde.

Paa den kristne Kirkegaard udenfor Konstantinopels Port har han nu hvilet i over 100 Aar, men i hans Hjemegn burde hans Minde ikke gaa i Glemme. Naar han i de danske Kirkehistorier omtales paa lidt uretfærdig haanende Maade, saa bør dog fremhæves, at han ikke alene kæmpede ud fra ædel Overbevisning og støttet af en streng sædelig Livsvandel, men at ogsaa mange af hans religiøse, sociale og politiske Tanker var profetiske. Først en langt senere Tid har erkendt deres Værdi og Berettigelse og har taget dem op. Sværmer og Profet til lige, det var Peter Hansen Stensvang! Hans nye Guds Rige, Glædens Rige, Himlen paa Jorden, blev ikke til Virkelighed og bliver det heller ikke for det første, men hans Kamp mod de vantro og ugudelige Præster bar sine Frugter og mange af hans politiske og sociale Ideer er gennemførte. Vi, der har gennemgaaet den forfærdelige Krig, haaber, at ogsaa hans Ideal om en evig Fred uden Krigens frygtelige Rædsler engang skal blive til Virkelighed.

Han kæmpede og døde for et højt Maal; derfor skal denne Beretning om hans Liv og Virken være en Krans fra en Sognebroder paa hans ensomme og længe forfaldne Grav ved Konstantinopels Port.
